
Izvorni znanstveni rad**UDC 811.163.2'373.72****UDC 811.163.42'373.72****UDC 811.163.3'373.72****UDC 811.163.41'373.72****FRAZEMI SA ZNAČENJEM 'NIKADA' U BUGARSKOM,
HRVATSKOM, MAKEDONSKOM I SRPSKOM JEZIKU****Ana Vasung***Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*

Keywords: idioms, Bulgarian language, Croatian language, Macedonian language, Serbian language, contrastive analysis

Summary: The paper deals with corpus of Bulgarian, Croatian, Macedonian and Serbian idioms with the meaning 'never'.

Idioms can be classified into three groups; the first group is motivated by days and holidays, in the second group impossible characteristics are attributed to the subject, while the third group consists of idioms with the component of time adverb. We analyse origins, motivation, semantics and their equivalence in both languages.

0. Uvod

U ovome se radu analiziraju frazemi sa značenjem 'nikada' u bugarskom, hrvatskom, makedonskom i srpskom jeziku. Oni izražavaju vremensko značenje i klasificiraju se kao priložni, pa u rečenici imaju funkciju priložne oznake vremena. U Anićevu rječniku prilog *nikada* ima sljedeće značenje: *ni u koje vrijeme, nema vremena kad se može dogoditi, ni u kakvoj prilici*, a u radu ćemo vidjeti na koji se način to značenje može izreći frazemima.

Frazeme sam crpila iz frazeoloških rječnika četiriju jezika. Bugarski je korpus prikupljen iz frazeoloških rječnika objavljenih od 1975. do 2005, dok je *Rječnik bugarskog jezika* Najdena Gerova (1895-1904) korišten samo kako bi se objasnio izvor jednoga frazema (usp. 2.1.). Frazeološki rječnici hrvatskoga jezika objavljeni su u posljednjih 10 godina, a od ukupno tri rječnika dva su dijalektna, pa korpus sadrži i hrvatske dijalektne i regionalne frazeme. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1982. do određene je mjere izvor i za srpski korpus. Kriterij je određivanja frazema iz toga rječnika kao hrvatskih, odnosno srpskih, bio primjer upotrebe u rječniku, njihova potvrđenost u korpusima tih jezika te zastupljenost na internetu. Korpus frazema srpskoga jezika je manji zbog nepostojanja većih frazeoloških rječnika, te je u njegovom sastavljanju

korištena i relevantna srpska frazeološka literatura. *Makedonski frazeološki rječnik* također je novijeg datuma i iz njega su isključeni frazemi određeni kao arhaični. Bitno je naglasiti kako ovaj popis frazema sigurno nije konačan i mogao bi se proširiti standardnim i dijalektnim fundusom četiriju južnoslavenskih jezika.

Prikupljen je 121 frazem: 54 bugarskih, 17 hrvatskih, 38 makedonskih i 12 srpskih.

Ti se frazemi dijele u tri skupine: prvu skupinu čine frazemi koji se u semantičkom talogu vežu za neke dane i blagdane, u drugoj se skupini frazema predmetu pripisuju nemoguće karakteristike, dok treća skupina za sastavnicu ima vremenski prilog.

1. Frazemi koji se u semantičkom talogu vežu za praznike, blagdane ili dane u tjednu

1.1. Skupina frazema motivirana nepostojećim praznicima ili blagdanima

U hrvatskom jeziku zabilježeni su, i vrlo frekventni, frazemi *na sveto nigdarjevo*, *na svetoga nikada* s komponentom koja upućuje na značenje (*nigdarjevo*, *nikada*). Primjere upotrebe tih frazema nalazimo i u srpskom jeziku, ali nedovoljno da bismo ih uvrstili u srpski korpus. U hrvatskom jeziku frazem *na sveto nigdarjevo* izvorno je kajkavski, no upotrebljava se na čitavom hrvatskom području, što potvrđuje i njegova uključenost u Hrvatski frazeološki rječnik iz 2003. godine. U hrvatskim križevačko-podravskim kajkavskim govorima nalazimo frazem *na savrovo*, uz napomenu da se imenica *savrovo* pojavljuje samo u tom frazemu.

Srpski frazem *na Svetog Živka* motiviran je nepostojećim svecem. Mršević-Radović (2008:45) frazem objašnjava figurativnošću koja je „osnovana na antonimiji mrtav/živ“, dakle „na dan živog sveca“ motivira frazeološko značenje „dan koji nikad neće doći“.

U bugarskom je jeziku zabilježen frazem *na 30 февруари* [30. veljače]¹, motiviran nepostojećim danom u mjesecu, dok hrvatski ekvivalent *30. veljače* nije rječnički registriran već ga nalazimo pretražujući internet, najčešće na blogovima i forumima.

*Znate li kad će pajdaši usvojiti Kodeks kojim bi sami sebe istjerali iz kluba? Ili kad idu gradske dionice u prodaju? Je li isti dan kad i Fredi odlazi, 30. veljače; a za prvokup gradskih dionica se mi navijači zapisujemo 1. travnja.*²

¹U zagradama se navodi doslovan prijevod frazema.

²Primjer uzet s pretraživača Google (www.google.com).

Bugarski frazem *на гръцките календи* [na grčke kalende] motiviran je kalendama, što su prvi dani u mjesecu u starorimskom kalendaru, dakle nisu grčka tvorevina. U rječnicima on ima odrednicu književni, izvorno je iz latinskoga (*ad calendas Graecas*), i objašnjen je u Suetonijevoj biografiji Cezara. Isti frazem bilježimo u romanskim jezicima: talijanskom (*alle calende greche*), francuskom (*aux calendes grecques*), španjolskom (*calendas griegas*), portugalskom (*às calendas gregas*) i rumunjskom (*la Calendele Grecesti*), ali i u ruskom jeziku (*до греческих календ*).

1.2. Skupina frazema motivirana blagdanima, svecima i praznicima

U srpskom su jeziku zabilježeni frazemi motivirani kukovim ljetom i kukovdanom: *куков (кукуљев) дан, на куково лето, о кукову лету, на куков дан*, a iste nalazimo u bugarskom: *на куково лято, на куковден, кога<то> дойде куковден*, te u makedonskom: *куков ден, на куковден, на куково лето*³.

Mršević-Radović (2008:47) *kukovo ljeto* dovodi u vezu s nazivima za vrlo siromašno razdoblje, za ljeto (godinu) koje se u narodu naziva nerodnom, zlom, gladnom godinom. Za taj period postoje još i nazivi „makarova godina“ i „bobova godina“ (u Baniji i Lici se za vrijeme gladi jeo bob). Makar, Bob i Kuk su poganski bogovi koje su slavila slavenska plemena, ali i Rimljani. Kukovdan je u bugarskom i makedonskom folkloru ponedjeljak u Todorovu tjednu, što je prvi tjedan uskršnjega posta, poznat i kao *чисти, песи, нес, кучи, разпетни, бесни* [čisti, pseći, raspeti, bijesni], a ti su nazivi povezani uz obredno vješanje pasa kako bi se spriječila bjesnoća. Toga dana po kućama hodaju kukeri, poput hrvatskih zvončara, noseći kuku ili štap radi istjerivanja zime i zlih sila.

Uz Todorov tjedan veže se još jedan blagdan zabilježen u bugarskim frazemima *на конски<я> Великден* [na konjski Uskrs], *кога<то> дойде конски Великден* [kada dođe konjski Uskrs] i u srpskom *на коњски велигдан. Коњски велигдан* (srp.) ili *конски Великден* (bug.) [konjski Uskrs] je prva subota uskršnjeg posta i posljednji dan Todorova tjedna. Za taj je praznik tipična utrka konja i razni obredi povezani s konjima, a sv. Todor smatra se zaštitnikom konja. Otuda i pridjevska komponenta *konjski*.

Blagdan Vrbnica (u katoličkoj tradiciji Cvjetnica) u kršćanskom je svijetu nedjelja prije Uskrsa, kada svećenik vjernicima dijeli grančice vrbe jer se vjeruje da njezine grančice čuvaju od zla i bolesti. Kako taj blagdan

³Zanimljivo je objašnjenje navodne etimologije ovih frazema na jednom bosanskom blogu; „kukovo“ se, po autoru bloga, odnosi na ljenčarenje, odnosno, ležanje na boku (kuku). Kako je upravo taj običaj vezan uz stare Rimljane, jasan je i razlog propasti Rimskoga carstva. Blogger zaključuje kako su ljudi shvatili pouku i više se neće dovesti u takvu situaciju, te je stoga „kukovo ljeto“ nešto što se nikada neće ponoviti. Naravno, ovdje je riječ o pučkoj etimologiji.

uvijek pada u nedjelju, jasna nam je slika u bugarskim frazemima *на Врѣбница в сряда<та>* [na Vrbnicu u srijedu], *на Врѣбница в петък* [na Vrbnicu u petak], dok je frazem *на Врѣбница* vjerojatno nastao elipsom. Čini se da pojava srijede i petka u ovim frazemima nije slučajna, o čemu će se opširnije pisati u skupini frazema motiviranih danima u tjednu (usp. 1.3.). U bugarskom postoje još dva frazema sa značenjem 'nikada': *на вѣрба* i *на вѣрболина*, s komponentom *vrba* motivirani su istim praznikom.

Bugarski su frazemi *на Мукден*, *на <свети> Мук* i *на свети Макавей* [na Mukden, na svetoga Muka, na svetoga Makaveja] motivirani svecima. *Муковден* ili *Власовден* je crkveni praznik u čast sv. Vasilija, zaštitnika domaćih životinja, a naziv *Mukden* dolazi od običaja da seljaci „muču“ imitirajući glasanje stoke. Sveti Makavej je, s druge strane, pravoslavni blagdan posvećen sedmorici braće roda Makaveja, a slavi se 1. kolovoza.

U srpskom je zabilježen frazem *на свето Јурјево*⁴, motiviran blagdanom svetoga Jurja koji se slavi 23. travnja. Mršević-Radović (2008: 59) objašnjava da se Đurđevdan u srpskom narodu smatrao početkom nove godine i bio je važan za reguliranje imovinskih odnosa, poreznih obaveza i sl. U 19. stoljeću na taj se dan isplaćivala plaća slugama, radnicima i plaćao se porez. Kasnije je početak nove godine pomaknut na 1. siječnja i u tome je kontekstu jasno da se na Đurđevdan „više ništa ne može dobiti“. Uz isti se blagdan veže i srpski frazem *на Бурин петак*. Prema jednom starom pravilu Srpske pravoslavne crkve, ukoliko Đurđevdan pada na Veliki petak, on se pomiče kako se ta dva petka nikada ne bi poklopila (2008: 57).

1.3. Skupina frazema motivirana danima u tjednu

Već sam u prethodnoj skupini navela frazeme koji imaju u svom sastavu i dane u tjednu (*на Врѣбница в сряда<та>*, *на Врѣбница в петък*). Srijeda i petak ne pojavljuju se u njima slučajno, iza njih stoji jaka simbolika. U bugarskom se folkloru oni smatraju nepovoljnim danima u tjednu, kada je obavezan post; muškarci se ne smiju brižati, a žene prati kosu. Zabranjeni su i ženski kućanski poslovi. Petak se smatra ženskim danom, jer je neparan, a to je potvrđeno u frazemu *на мъжкия петък* [na muški petak]. Zabilježen je i frazem *на Марта в сряда<та>* [na Martu u srijedu], uz koji je u *Frazeološkom rječniku bugarskoga jezika* iz 1975. navedena uputnica za frazem *на Врѣбница в сряда*, a motivaciju nalazimo u narodnom prazniku babe Marte. Mjesec ožujak (mart) u bugarskom folkloru ima simboliku povezanu sa ženskim počelom – naime to je jedini „ženski“ mjesec u godini, personificiran u liku babe Marte koja 1. ožujka (u narodu se taj dan smatra početkom proljeća) obilazi sela kako bi istjerala zle

⁴U Matešićevu je frazeološkom rječniku zabilježen glagolski frazem *dobiti što na Jurjevo* u značenju 'nikada ne dobiti što', motiviran istim blagdanom, u upotrebi je samo uz glagol *dobiti*.

sile. Toga dana Bugari daruju martenice, vrstu amajlije ispletene od crvenog i bijelog konca.

Prema podacima dvaju dijalektnih frazeoloških rječnika dani u tjednu zabilježeni su i u hrvatskim dijalektnim frazemima sa značenjem 'nikada': *ni petkom ni svecon* u novoštokavskim ikavskim govorima te *ni petkom ni svetkom* u kajkavskim.

U bugarskom bilježimo frazem *на червен понеделник* [na crveni ponedjeljak], koji se pojavljuje u frazeološkom rječniku iz 1975, dok u *Novom frazeološkom rječniku* iz 1993. dobiva odrednicu „žargonski“. Prema podacima izvornih govornika, ovaj je frazem motiviran radom prostitutki. Naime one ne rade ponedjeljkom, a kako njihovo „radno mjesto“ karakterizira crvena boja, jasna nam je slika crvenog ponedjeljka.

Crna je boja sastavnica hrvatskog frazema *kad pobili crni dan*, zabilježenog u frazeologiji novoštokavskih ikavskih govora. Ovdje se u opreku dovode bijela i crna boja. Bugarski je frazem *когато дойде четвъртък подир петък* [kada dođe četvrtak nakon petka] u *Frazeološkom rječniku bugarskog jezika* iz 1975. obilježen kao dijalektni, a u *Frazeološkom sinonimnom rječniku bugarskoga jezika* iz 2005. to obilježje gubi. U ovom je frazemu ekspresivnost ostvarena nelogičnim vremenskim slijedom (Ničeva, 1987: 62).

2. Frazemi s apsurdnom i nerealnom slikom u semantičkom talogu

U ovoj se skupini frazema životinji, predmetu ili osobi pripisuju nemoguće karakteristike čime se postiže alogičnost i jaka ekspresija. Većina frazema ima strukturu zavisne vremenske rečenice.

2.1. Skupina frazema sa slikom krivo povezane biljke i ploda

U ovoj skupini bilježimo model koji funkcionira u različitim jezicima. Radi se o slici biljke i ploda koji na njoj ne raste.

Najrašireniji frazem koji nalazimo u većini južnoslavenskih jezika (nije zabilježen, recimo, u slovenskom) je bugarski *кога <то> върба <та> роду грозде*, hrvatski *kad na vrbi rodi grožđe*, makedonski *кога врба ќе роду грозје* i srpski *kad na vrbi rodu grožđe*. Riječ je o drvetu (vrbi) kojemu se pripisuje njemu nesvojstven plod. U hrvatskome jeziku postoji nekoliko frazema s komponentom *vrba*, a navodim ih u skupini 2.2.

Zašto je u dijelu frazema kao sastavnica uključena baš vrba? Prema slavenskim folklornim izvorima ona je prokleta drvo. U bugarskoj je mitologiji zapisana legenda o Bogorodici kojoj vještica ukrade dijete. Bogorodica ga traži i prvo sreće Jasiku (trepetljika) te je upita je li vidjela njezinog sina. Jasika je prešutjela istinu, isto je učinila i Vrba, a jedino je

Maslina pomogla Bogorodici pronaći nestalog sina. Zbog toga je Majka Božja proklela prva dva drveta, pa ona ne daju plodove.

Ovaj je frazem zabilježen u *Rječniku bugarskoga jezika* Najdena Gerova (1870) a kao izvor se navodi narodna pjesma:

*Хайде, хайде, бяла Радо!
Ти щеш видя майка, баца/
кога роди врба грозде/
и ракита жълти дюли.*

*Hajde, hajde, bijela Rado!
Ti ćeš vidjeti majku, oca/
kada rodi vrba grožđe/
i rakita⁵ žute dunje.*

Sličan izvor nalazimo i u *Frazeološkom rječniku makedonskoga jezika*, uz frazem *кога врба ќе роди грозде* navedeni su stihovi narodne pjesme iz *Rječnika makedonske narodne poezije*.

*(...) Ќе дојда, сестро, ќе дојда, /
ага роди врба грозде/
а ракита ж"ти дуну./*

*Doći ću, sestro, doći ću,/
kada rodi vrba grožđe/
a rakita žute dunje./*

U rječnicima pronalazimo i druge frazeme u kojima se plod pridružuje pogrešnom drvetu: u bugarskim frazemima vrba tako rađa kruške (*кога върба роди круши*), drijenove u makedonskom (*кога врба ќе роди дренки*) i bugarskom (*кога<то> върба<та> роди дренки*), a jabuke u srpskom (*кад врба јабуката роди*). Javor pak rađa jabukama u hrvatskom, makedonskom i srpskom (*kada javor jabukata rodi, кога јавор ќе роди јаболка, кад јавор јабуката роди*), a u makedonskom se lozi pripisuju dinje (*кога лозјето ќе роди дињи*) i grabu šljive (*кога габепот ќе роди сливи*).

Spomenula bih i frazem zabilježen u istarskom selu Livade. Kako je nastao? Početkom 20. st. njegovi su stanovnici nastojali otvoriti hrvatsku školu, što su tadašnja seoska gospoda, pretežno Talijani, podrugljivo komentirali riječima: „Hrvatska će se škola otvoriti kad na hrastu naranča rodi“. Podrugivanje su Livađani pretvorili u šalu i na dan otvaranja hrvatske škole, 1901. godine, u školskom dvorištu hrast okitili narančama. Gostiju je bilo sa svih strana i dolazili su pjevajući: „*Na hrastu je naranča rodila, oj narančo, narančo, srce moje. Livadam je školu otvorila, oj narančo, narančo, srce moje!*“. Na stotu obljetnicu otvorenja hrvatske škole postavljena je ploča s prikazom hrasta s narančama i zapisom „*Na hrastu je naranča rodila, hrvatska se škola otvorila*“. I dan-danas Istrani pamte tu narodnu pjesmu.

⁵Rakita je vrsta vrbe, poznata i kao crvena vrba.

Ovaj je model, kako je vidljivo u navedenim frazemskim primjerima, vrlo pogodan za preoblikovanje, potvrđen je u dosta slavenskih i neslavenskih jezika, pa je zanimljivo spomenuti i rumunjski frazem istoga modela, ali s drugim fitonimima: *cînd va face plopul pere si rachita misciunele* [kada topola rodi kruškama, a vrba ljubičicama]. Uz njega se veže jedna anegdota; Snežana Velkovska (2002: 70) navodi kako je predsjednik Rumunjske, Nicolae Ceaușescu, u jednom govoru izrekao da će Rumunjska doživjeti promjene kada topola rodi kruške, a vrba ljubičice. Sljedećeg su dana sve topole u studentskom kompleksu „Grozavesti“ bile okićene kruškama, čime je započela revolucija.

2.2. Skupina frazema sa sastavnicom *vrba*

U ovoj skupini bilježimo frazeme s komponentom *vrba*, no nije riječ o gore navedenom modelu (usp. hrvatski *kad na vrbi rodi grožđe*). U Matešićevu je rječniku zabilježen glagolski frazem *čekati kruške na vrbi*, u značenju 'čekati nešto što se ne može ostvariti'. Ovaj je frazem slabo zastupljen u suvremenom hrvatskom jeziku i možemo ga odrediti kao arhaičan. *Vrba* je sastavnica frazema *kad na vrbi zasvrbi*, značenja 'nikada', zabilježenog u frazeološkom rječniku novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj⁶. Izrazito je ekspresivan i zbog rime (*vrbi-zasvrbi*).

2.3. Skupina frazema vezana uz berbu grožđa

U makedonskom su zabilježeni frazemi s motivom berbe grožđa *лани на гроздобер <ке стори нешто>* [lani na berbu grožđa <će što učiniti>] *на ланскиот гроздобер <ке стори нешто>* [na lanjsku berbu grožđa <će što učiniti>] u kojem motivacija proizlazi iz suprotstavljanja buduće radnje (*učinit će*) s vremenskom priložnom oznakom za prošlo vrijeme (*lani, lanjski*). Značenje je ovoga frazema također uže: 'nikada neće učiniti što'.

2.4. Skupina frazema sa slikom drvenoga predmeta

U bugarskom i makedonskom su jeziku zabilježeni frazemi sa slikom drvenoga predmeta koji je propupao ili procvjetao. U makedonskom su to *кога глaмнa ластар пушти* [kada ugarak pusti mladicu] i *кога глaмнa ке потерa* [kada ugarak potjera], a u bugarskome *когато цѣфнат налѣмите в банята* [kada procvjetaju nanule u kupaonici] i *когато цѣфнат лампените шишета и налѣмите* [kada procvjetaju lampe i nanule].

⁶Spomenut ćemo i jedan frazem koji sadržava istu komponentu i u tom smislu nam je zanimljiv; frazem *<to je> na vrbi svirala* ima značenje 'to ništa ne vrijedi, <to je> nešto što se neće ostvariti, nešto posve nesigurno, puko obećanje' i ne uklapa se u semantički okvir teme ovoga rada.

2.5. Skupina frazema sa zoonimskom sastavnicom

Brojnu skupinu čine frazemi sa zoonimskom sastavnicom, u kojima se životinji pripisuje njoj nesvojstvena osobina ili sposobnost.

Tako u bugarskim frazemima *кога<то> засвирят биволиците с кавали* i *кога<то> засвирят славеите с кавали* bivoli i slavuji sviraju kaval⁷, a u makedonskom svira riba (pastrva) (*кога ќе засвири риба летница*). Uz ovaj frazem treba spomenuti još jedan makedonski, *кога ќе запее камен стеновит* [kada zapjeva kamen stjenovit], koji ne sadržava zoonim, već sastavnicu *kamen*. U rječniku je kao izvor obaju frazema navedena ista narodna pjesma⁸, pa su zato ubrojani u ovu skupinu.

U makedonskom je sastavnica frazema *ако ја кажува змијата ногата* [ako zmiја покаже nogu] zoonim *змија*, a frazema *кога ќе обели гавранот* [kada gavran pobijeli] *гавран*.

Vrlo su česti i frazemi sa sastavnicom domaćih životinja (*тачка, пас, конј, свинја, јанје*).

U bugarskom je jeziku zabilježen frazem *кога направят котката калуѓерка* [kada mačku učine kaluđericom] sa zoonimom *тачка*; uz svinju se veže bugarski frazem *кога<то> влезе свиня (свинка) в джамия* [kada svinја uđe u džamiju] koji se temelji na islamskom poimanju svinje kao nečiste životinje, dok se u hrvatskim govorima upotrebljavaju frazemi *kad se guda uspenje na drvo* i *kad se prase popenje na vrбу*, a sličan je i dijalektni frazem u bugarskome jeziku, sa zoonimskom i fitonimskom sastavnicom, *кога се покачи свиня с жълти чехли на круша* [kada se svinја u žutim natikačama popne na krušku].

Uz konја se јavlја мотив roга, koji on, dakako, nema. Tako u bugarskom jeziku imamo frazeme *кога<то> на коня израснат (пораснат) рогове* [kada konју izrastu (narastu) roгови] i *кога<то> пусне конят рога* [kada konј pusti rog] te ekvivalente u makedonskom *кога на коњот ќе му пораснат рогови* i *кога ќе пушти коњот рогови*.

Uz psa i јанје појављује се ljuti neprijatelj – *vuk*. U bugarskome jeziku to su frazemi *кога<то> стане вълкът куче* [kada vuk postane pas], *когато бил вълка куче* [kada је vuk bio pas] i *кога<то> вълкът се ожени за агнето* [kad vuk oženi јанје], a u makedonskom *кога беше*

⁷Narodni puhaći instrument u Bugarskoј i Makedoniji.

⁸Kog' ќе засвирит риба летница./ риба летница по црно море /ко' ќе запеит камен станонит, / камен станонит на Никополе, / ти тога чедо ќе си добиеш! *Речник на македонската народна поезија*.

Prijevod: Kada zasvira riba pastrva, / riba pastrva po crnom moru / kad zapjeva kamen stjenovit, / kamen stjenovit iz Nikopola, / tad ćeš dobiti svoje čedo! *Rječnik makedonske narodne poezije*.

Frazemi u rječniku i u pjesmi nemaju isti oblik, u pjesmi je oblik nešto drugačiji zbog rime i ritma.

волкот куче (нес) [kada je vuk bio pas] i *кога ќе стане волкот куче (нес)* [kada vuk postane pas].

Bugarski frazem *когато бил вълка куче* i makedonski *кога беше волкот куче (нес)* jedini su primjeri s glagolskom komponentom u prošlom vremenu i označavaju radnju u prošlosti koja se nikada nije ostvarila.

Sa zoonimom *вук* u bugarskom jeziku bilježimo frazeme *когато вълка си види онова нешто* [kada si vuk види оно нешто], *когато вълкът си види врата* [kad si vuk види vrat] sa somatizmima koji se, bez ogleдала, nikako ne mogu vidjeti. U ovu skupinu ulazi i bugarski frazem koji nema zoonimsku sastavnicu (iako se ona pretpostavlja), nego somatizam rep, *кога<то> си видя опашката <без огледало>* [kada si ugledam rep <bez ogleдала>].

Dalje ćemo vidjeti kako je isti motiv iskorišten u frazemima vezanim uz čovjeka (usp. 2.6.).

Pojam se striženja veže uz ovce, no u ovim apsurdnim slikama frazema pojavljuje se uz pijetlove, svinje i majmune; makedonski su frazemi *кога ќе се стрижат петлите* [kada se strižu pijetlovi], *на свински стриг* [na svinjsko striženje] i *кога ќе ги стрижат мајмуните* [kada strižu majmune], dok u bugarskom bilježimo frazem *кога стрижат яйцата* [kada strižu jaja], koji ne sadržava zoonim, ali ga glagolska sastavnica veže uz ovu skupinu.

Zanimljivo je da je u frazeologiji novoštokavskih ikavskih govora zabilježen frazem *na prvi livoga <kad se budu majmuni šiшат i kokoši piшат>* koji sadržava sliku majmuna koji se šiшaju.

Striženjem je motiviran i srpski frazem *о икрипову дне* koji ne sadrži zoonim, ali se veže uz životinje. Taj se frazem, prema Mršević-Radović (2008: 57), odnosi na dan kada se ritualno, prvi put u godini, strižu ovce i druga stoka. Komponenta *икрипов* je onomatopejska riječ kojom se oponaša zvuk škara.

2.6. Skupina frazema motivirana nerealnim pokretima ljudskoga tijela

U bugarskom su zabilježeni frazemi koji sadržavaju somatizam, a motivirani su slikom čovjeka koji određene dijelove svoga tijela ne može vidjeti bez ogleдала: *кога<то> си видя гърба <без огледало>* [kada si vidim leđa <bez ogleдала>], *кога<то> си видя тила <без огледало>* [kada si vidim potiljak <bez ogleдала>], *кога<то> си видя ушите <без огледало>* [kada si vidim uši <bez ogleдала>], *кога<то> си видя врата <без огледало>* [kada si vidim vrat <bez ogleдала>].

Dio frazema identične motivacije zabilježen je i u makedonskom: *кога ќе си го види вратот* [kada si види vrat], *кога ќе си го види грбот* [kada si види leđa] i *кога ќе си го види тилом* [kada si види potiljak].

2.7. Skupina frazema motivirana rastom dlaka na ljudskom tijelu

Sljedeći su bugarski frazemi motivirani nereálnom mogućnošću rasta brade i brkova na licu čosava muškarca: *кога<то> на кьосето пораснат (поникнат) мустаци* [kada čosavcu narastu (niknu) brkovi], *кога<то> кьосето пусне брада* [kada čosavac pusti bradu].

Semantički se talog frazema *кога<то> ми поникнат на дланта (дланите) косми* [kada mi na dlanu (dlanovima) narastu dlake], *кога<то> ми поникнат на петата косми* [kada mi na petama narastu dlake] temelji na nereálnoj slici dlakama obraslih dlanova i peta. Od izvornih govornika saznajemo kako se potonji frazem veže uz jedan događaj iz Rusko-turskog rata, 1790. godine, kada je ruski general Suvorov napao tvrđavu Izmail. Tada je turskog pašu upozorio da im je bolje odmah se predati, na što mu je ovaj odgovorio da će mu prije dlake na dlanu narasti, nego što će Rusi zauzeti Izmail.

2.8. Skupina frazema motivirana nereálnim religijskim motivima ili simbolima

U bugarskom su jeziku zabilježena dva frazema motivirana slikom odlaska Židova na Božji grob (hadžiluk) *кога се върнат евреите от божи гроб* [kada se Židovi vrate s Božjeg groba] i *кога дойдат евреите от хаджилък* [kada Židovi dođu iz hadžiluka].

U makedonskom je zabilježen frazem motiviran silaskom Boga na zemlju *кога ќе заоду Господ по земјата* [kada Gospodin prohoda zemljom]⁹.

U dva jezika bilježimo frazem motiviran drugim dolaskom Krista, odnosno Strašnim sudom: bugarski *на второ пришествие* i makedonski *на второ пришествие*.

U ovu bismo skupinu mogli uključiti i frazeme motivirane oživljavanjem umrle osobe; to su bugarski frazemi *кога<то> се върне баца ми от гроба* [kada se moj otac vrati iz groba] i *кога<то> си дойде баца ми от гроба* [kada moj otac dođe s groba]. Taj se frazem upotrebljava samo kada se želi istaći kako je isključena mogućnost nečijeg povratka.

U hrvatskim je govorima, točnije u frazemima križevačko-podravskih kajkavskih govora, zabilježen frazem *ni do sudnjega dana sa značenjem 'nikada'*.

⁹Zanimljivo je spomenuti da u hrvatskom bilježimo frazem *kad (dok) je <još> Bog po zemlji hodao*, različitog značenja ('u dobra stara vremena, vrlo davno'), ali iste motivacije.

3. Skupina frazema sa sastavnicom vremenskog priloga

Posljednju, manju, skupinu čine frazemi bez jasno izražene slike u pozadini, kao što je slučaj u prve dvije skupine. U njihovom je sastavu vremenski prilog koji utječe na formiranje značenja. Neke od njih, ovisno o kontekstu, ne možemo smatrati frazemima (primjerice *sutra u ovo vrijeme* može se odnositi na trenutak koji će zaista uslijediti dan nakon trenutka govorenja).

Navodim primjer iz bugarskog jezika: *дoгoдинa пo тoвa вpемe* пак се режaт рaзхoди [dogodine u ovo vrijeme opet će se rezati troškovi] (G), iz kojeg je jasno da izraz nema uvijek preneseno značenje.

U bugarskom se jeziku upotrebljavaju frazemi *дoгoдинa пo (в) тикви* [dogodine po (u) tikvama], u makedonskom *вгoдинa (дoгoдинa) <во> oвa вpемe* [godina (dogodine) <u> ovo vrijeme], *ни дoсeгa ни oтсeгa* [ni dosada ni odsada] i *стo гoдини* [sto godina] koji osim značenja 'nikada' ima i značenje 'vrlo dugo vremensko razdoblje, jako davno'.

S vremenskim prilogom *sutra* bilježimo sljedeće frazeme: u makedonskom *yтpe изyтpинa (caбajлe)* [sutra ujutro], *yтpe oвa вpемe* [sutra u ovo vrijeme] sa značenjem 'nikada' i 'ne računaj na to, to se neće dogoditi' te *кe бидe, yтpe* [bit će, sutra] i u bugarskom *yтpe пo тoвa вpемe* [sutra u ovo vrijeme]. U hrvatskoj frazeologiji zabilježen je i frazem *malo morgen* značenja 'ni u kojem slučaju, nikada' i *malo sutra* značenja 'nikad, nikako', a isti nalazimo i u makedonskom jeziku *мaлкy мopгeн*. Podne je sastavnica hrvatskog frazema *od dvanest do podne*, u novoštokavskim ikavskim govorima. U makedonskom je jeziku u upotrebi niz frazema sa sastavnicom *вeк* [vijek, stoljeće]: *ни вo вeкy* [ni stoljećima], *ни дo вeк* [ni do stoljeća], *ни нa oвoј вeкy ни нa oнoј* [ni ovog stoljeća ni onog] i *ни нa тoј вeкy* [ni ovog stoljeća].

Zaključak

Korpus frazema sa značenjem 'nikada' sadržava jedinice četiriju jezika (bugarskog, hrvatskog, makedonskog i srpskog) i broji 121 frazem.

Ove frazeme karakterizira izrazita slikovitost i ekspresivnost, ostvarena apsurdnom i alogičnom slikom u semantičkom talogu. Ta je apsurdna slika motivirana danima, praznicima ili svecima koji u narodnome folkloru označavaju početak novoga ciklusa u prirodi (Mršević-Radović; 2008: 60), ili, u drugoj skupini frazema, pojavama ili karakteristikama koje nisu svojstvene nekom predmetu (najčešće fitonimu ili zoonimu).

Uz ove dvije, brojčano zastupljenije skupine, postoji i skupina frazema bez slike u semantičkom talogu. Oni sadržavaju vremenski prilog i, ovisno o kontekstu, pridobivaju karakteristike frazema.

Literatura:

- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Pintarić, Neda. 2002. *Pragmema u komunikaciji*. Zagreb: FF press.
- Ribarova, Slavomira. 2009. Koliko su sveti „sveti“ u frazeologiji. U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. ur. Dubravka Sesar. Zagreb: FF press. S. 171–177.
- Велковска, Снежана. 2002. *Бележки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик Крсте Мисирков.
- Мршевић-Радовић, Драгана. 2008. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ничева, Кети. 1979. Пътица за възникване на фразеологизмите (върху материал от българския език). Във: *Въпроси на съвременния български книжовен език*. Кн. XXIII. София. С. 177–226.
- Ничева, Кети. 1987. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство.
- Стойнев, Анани. 2006. *Българска митология, енциклопедичен речник*. София: Издателство Захарий Стоянов.

Rječnici:

- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: NL.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Školska knjiga.
- Геров, Найден. 1895-1904. *Речник на българския език*. Пловдив: Дружествена печатница Съгласие.
- Димитровски, Тодор; Ширилов, Ташко. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Т. 1, 2 и 3. Скопје: Огледало.
- Нанова, Ани. 2005. *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София: Хейзъл.
- Ничева, Кети; Спасова-Михайлова, Сийка; Чолакова, Кристалина. 1975. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1 и 2. София: БАН.
- Ничева, Кети Н. 1993. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски.
- Оташевић, Ђорђе. 2007. *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма.